

‘पिज्जीन’ आनी ‘क्रियोल’ भासो

माधवी सरदेसाय

वेगळ्या वेगळ्या भासांचो वेगळ्या वेगळ्या संदर्भांत एकमेकीं कडेन संबंद येता तेन्ना तांचो एकमेकिंचेर प्रभाव पडटा. त्यो बदलतात. सगळ्या तरांचे – नादांचे, अर्थाचे, उतरांचे, व्याकरणाचे – बदल तांच्यांत दिसूंक लागतात.

भासां भासां मजगतच्या संबंदांक लागून केन्ना केन्ना नव्यो भासोय जल्मा येतात! ‘पिज्जीन’ भासो हे तरेन जल्मा आयिल्ल्यो भासो.^१ ह्यो भासो भौभाशीक लोकांचे फकत संपर्काचे गरजेक लागून वा, तांगेल्या गरजे पुरत्या संपर्काक लागून जल्मा येतात. वेगळ्यो वेगळ्यो भासो उलोवपी लोकांक कांय कारणांक लागून एकठांय वावुरचें पडटा आनी तांचे लागीं सगळ्यांक समजता अशी खंयचीच एक भास आसना तेन्ना, सामान्यतायेन, तांचे मदले प्रतिश्टीत वा प्रभावी भाशेचें गरजेक जाय तितलेंच व्याकरण आनी तिची जाय तितलीच उतरावळ घेवन आनी हेरां ‘ल्हान’ भासां कडल्यान व्याकरणाचीं कांय अंगां आनी थोडी उतरावळ घेवन पिज्जीन भास घडटा. ही प्रतिश्टीत वा प्रभावी भास चडशी ‘धनयाची’ भास आसता वा वेपारांतले प्रतिश्टेक लागून तिणें म्हत्व जोडिल्लें आसता. केन्ना केन्ना थळाव्या ‘मूळ लोकां’ची भास सामाजीक नदरेन प्रभावी भास जाता.^२ आफ्रिकी गुलामां मजगतची आनी, गुलाम आनी इंग्लीश भाशीक मालकां मजगतची संपर्क भास म्हूण ‘धनयां’चे भाशेच्या आधारेन मॅलनेशियेंत ‘मॅलनेशियन पिज्जीन इंग्लीश’ जल्माक आयली. ह्याच सुमाराक फिजींत थळावो फिजी लोक आनी ब्रिटीश हांचे मजगतची संपर्क भास म्हूण ‘मूळ लोकां’चे फिजी भाशेच्या आधारेन ‘पिज्जीन फिजी’ जल्मा आयली. असमिया वेपारी आनी नागा लोक हांचे मजगतच्या संपर्काक लागून नागालँडांत घोळणुकेत आशिल्ली असमिया भाशे पसून घडिल्ली नागा पिज्जीन – ‘नागाजीम’ जल्मा आयली.^३

संवसारांत जेन्ना आनी जंय जंय वेगळ्यो वेगळ्यो भासो उलोवपी लोकांक वेगळ्या वेगळ्या संदर्भांत ‘कामचलाऊ संपर्क’ साधचो पडला तेन्ना तेन्ना आनी थंय थंय पिज्जीन जल्मा आयल्या म्हणपाचें दाखोवन दिवं येता. पिज्जीन भाशे वरवींच मनीस-जात असले भौभाशीक परिस्थितींतल्या संपर्काच्या ‘ताणां’तल्यान वाट काडीत आयल्या. मध्य युगांत लेगीत पिज्जीन भासो आशिल्ल्यो म्हणपाचे उल्लेख मेळटात.^४

वेगळ्या वेगळ्या संदर्भांत पिज्जीन भासो जल्मा आयल्यात – १) खुबश्या पिज्जीन भासांच्या जल्माक वेपाराचो संदर्भ मेळटा. १९व्या शतमानांत वापरांत आशिल्ली रशियन आनी नॉर्वेयन भाशेची रुसेनॉर्सक ही पिज्जीन रशियन आनी नॉर्वेयन लोकां मजगतच्या नुस्त्याच्या वेपारांतली नुस्तेकारां मदली संपर्क भास म्हूण जल्मा आयिल्ली. नागाजीम पिज्जीनचीच हांगा देख दिवं येता. २) भौभाशीक कामाच्या सुवातां वयलें संपर्काचें माध्यम म्हणूणय पिज्जीन भासो जल्मा येतात. आफ्रिकेंतली फानाकालो ही झुनू भाशेची पिज्जीन हे तरेन नातालच्या मिनाच्या खणिंचेर जल्मा आयिल्ली

भास. ३) भौभाशीक तारवट्यां मजगतच्यो संपर्क भासो म्हणूणय कांय पिज्जीन भासो जल्मा आयल्यात. १९व्या शतमानाच्या सुरवेच्या काळार ‘टोक पिसीन’ (Tok Pisin ‘Talk Pidgin’) हे मॅलनेशियन पिज्जीन इंग्लीशिचे बोलयेचो हे भाशेन ‘तारवार’ जल्म जालो. ४) चाकरमान्यां कडेन संपर्क साधपाचे गरजेतल्यानूय कांय पिज्जीन भासो जल्मा आयल्यात. ‘ताय बोय’ ही पिज्जीन हे तरेन फ्रँच आनी तांचे वियेतनामी चाकरमाने हांचे मदलें संपर्काचें माध्यम म्हूण घडिल्ली भास.^५

भोंवते वयल्या येवरोपी वेपार्यांक लागून आनी येवरोपी वसाहतीकरणक लागून खुबश्या पिज्जीन भासो जल्मा आयल्यात. ह्यो पिज्जीन भासो चडश्यो दर्या मार्गा वयल्या मुखेल ठिकाणांनी, वेपाराचे नदरेन म्हत्व आशिल्ल्या वाटारांनी मेळटात. गुलामांच्या भयंकर वेपारानूच कितल्याश्या पिज्जीन भासांक जल्म दिला. जंयच्यान गुलाम व्हरताले थंय – आफ्रिकेंत पिज्जीन भासो तयार जाल्यो तश्यो, जंय गुलामांक व्हरून वसयताले, त्या कॅरिबियन जुंव्यांनीय त्यो तयार जाल्यो. ह्यो चडश्यो इंग्लीश भाशे पसून घडिल्ल्यो पिज्जीन भासो.^६ एके इंग्लीश भाशेच्याच आधारेन तिसां वयर पिज्जीन/क्रियोल भासो जल्मा आयल्यात.^७ टोक पिसीन वा निओ-मॅलनेशियन ही इंग्लीश भाशेची सगळ्यांत चड घोळटिकेंत आशिल्ली पिज्जीन. न्यू गिनींत तिका राजभाशेचो दर्जोय मेळ्ळा. प्रसार माध्यमांनी तसो शिक्षणाच्या मळाचेरूय तिचो वापर जाता.^८

१. ‘पिज्जीन’ (Pidgin) म्हळ्यार, इंग्लीश businessचो चिनी अपभ्रंश अशें सामान्यतायेन मानतात.
२. John R. Rickford & John McWhorter: *Language Contact and Language Generation: Pidgins and Creoles in Florian Coulmas* (ed.) *The Handbook of Sociolinguistics*. Oxford: Blackwell Pub. Ltd. 1997: 238-256.
३. प्रशासनाचे नदरेन नागालँड आसामाच्या राजाच्या हाता खालाच आशिल्लें. देखून प्रशासकांची भास म्हणूणय असमिया भाशेक नागा संदर्भांत म्हत्व आशिल्लें. अदीक म्हायती खातीर पळेयात: M.V. Sreedhar: *Naga Pidgin: A Sociolinguistic Study of Interlingual Communication Pattern in Nagaland*. C.I.L.L., Mysore 1974: 35-44.
४. Loreto Todd: *Pidgins and Creoles*. London: Routledge 1990: 1.
५. Rickford & McWhorter 1997: 240.
६. Peter Trudgill: *Sociolinguistics: An Introduction*. Harmondsworth: Penguin Books 1974: 169.
७. अदीक म्हायती खातीर पळेवचें: Todd 1990.
८. Trudgill 1974: 170.

येवशेपी भासांच्या संबंदान जल्मा येवंक नाशिल्ल्योय कितल्योश्यो पिज्जीन भासो संवसारांत आसात. भारतांत वापरांत आशिल्ल्यो 'बाजारी हिन्दी', 'नागामीज', 'सदरी' ह्यो हे तरेच्यो - देशी भासांच्या संबंदांतल्यान घडिल्ल्यो पिज्जीन भासो. सदरी बिहारीची पिज्जीन उडिसा, मध्यप्रदेशांतलो रायगढ जिल्लो, बिहार आनी अस्तंत बंगालांतले कांय वाटार हांतुंतल्यो जमाती आनी हेर सकयल्यो हिन्दू जाती हांचे भितर संपर्क भास म्हूण सदरी घोळटा. बिहारांत तीन भाशे-कुळांतल्यो जमाती आसात - भारतीय-आर्य, द्रविडी आनी ऑस्ट्रीक. तांचे मदीं संपर्काचें माध्यम म्हूण सदरी जल्मा आयिल्ली. वीस वर्सां फाटीं, मध्य प्रदेश, बिहार, उडिसा आनी अस्तंत बंगालांतलो ट्रायबल वाटार कुशीक काडून एक वेगळें झारखंड राज्य निर्मुपाचो विचार वयर आयलो तेन्ना सदरीक राजकी-सामाजीक म्हत्व आयलें. झारखंडांत सदरी राज्यभास जातली अशेंय सांगताले. ह्या 'सपना'क लागुनूय सदरीक आयज एके तरेची प्रतिश्ठा आयल्या.

पिज्जीन भासोय दोन तरांच्यो आसतात - १) मर्यादीत प्रमाणांत वापरांत आशिल्ल्यो Marginal पिज्जीन आनी, २) व्हड प्रमाणांत वापरांत आशिल्ल्यो Extended पिज्जीन.^{१०} पयले तरेच्यो पिज्जीन भासो एका खाशेल्या संदर्भांत जल्मा येतात आनी हो संदर्भ ना जावन वचना फुडें ह्यो भासोय ना जावन वतात. कोरियेच्या युद्धा वेळार अमेरिकी आनी कोरियन लोकां मजगतची संपर्काची भास म्हूण जल्मा आयिल्ली 'बांबू इंग्लीश' हे तरेची पिज्जीन भास. आयज युद्धाचो संदर्भ सोंपिल्ले कोरियेंत ही भासूय वापरांत ना. वियेतनामाच्या युद्धा वेळारूय वियेतनामी लोक आनी अमेरिकी आर्मी हांचे मदलें संपर्काचें माध्यम म्हूण अशीच एक पिज्जीन इंग्लीश जल्मा आयिल्ली. आयज हीय पिज्जीन ना जावन गेल्या. जायते फावटीं पिज्जीन भास ज्या संदर्भांत जल्मा आयिल्ली त्या संदर्भा भायरूय म्हत्व जोडटा. दक्षीण आफ्रिकेंतल्यो पिज्जीन भासो काळ्या गोऱ्यां मजगतच्या संपर्काचे गरजेक लागून जल्मा आयिल्ल्यो. पूण उपरांत भौ भाशीक काळ्यां मजगतींय संपर्क भास - lingua franca म्हूण तांचो वापर जावंक लागलो.

व्याकरणाचे तशे उतरावळिचे नदरेन पिज्जीन भास खंयचेय 'सादे' - 'नॉर्मल' भाशेचे तुळेंन कितलिशी सोंपी आसता. तिचें व्याकरण 'सरळ' आसता. तांतूंत घुस्पागोंदळ, आडवाद बी व्हडलेशे आसच नात म्हळ्यार जाता. तिची उतरावळूय 'सादे' भाशेचे उतरावळी परस कितलिशी ल्हव आसता. 'सादे' भाशेंत कितलेशें 'गरज नाशिल्लें' व्याकरण आसता. देखीक, इंग्लीशींत आमी 'the two big newspapers' म्हणटात तेन्ना वचन दोन कडेन दाखयतात - 'two' आंकड्यांत आनी '-s' कुसांत. खरें म्हळ्यार, नामा फुडें 'two' हें विशेशण येता तेन्ना नाम भौवचनी म्हूण दाखोवंक आनीक एक कुरु करपाची गरज आसना. पूण इंग्लीश भाशेच्या नेमा प्रमाण आमकां नामा फाटल्यान '-s' कूस लावचेंच पडटा. पिज्जीन इंग्लीश हांगा 'काटकर' करता. 'टोक पिसीन' हे पॅसिफिक म्हालसागरांतल्या पापुआ न्यू गिनी जुंव्या वयले पिज्जीन इंग्लीशींत आनी 'कामटोक' (Kamtok "Cameroon Talk") हे कॅमरूनचे (अस्तंत आफ्रिका) पिज्जीन इंग्लीशींत भौवचन फकत आंकड्यांतल्यानूच दाखयतात - 'the two big newspapers' ह्या पिज्जीन भासांनी अनुक्रमान 'tupela bikpela pepa' आनी 'di tu big pepa' जाता.^{११}

बंबड्या हिन्दींतूय अशीच वचनाची 'काटकर' दिसता. 'मेरे खयाल से सब लडकियो ही हैं' वा, 'उन के साथ दस ओरतें थीं' हीं प्रमाण हिन्दींतलीं वाक्यां हे पिज्जीन हिन्दींत अनुक्रमान 'मेरा खयाल से सब लडकी हैं' आनी 'उन लोग का साथ दस बाईलोग था' जातात. पयल्या वाक्यांत 'सब' उतराक लागून नामाचो भौवचनी अर्थ स्पश्ट जाता जाल्यार दुसऱ्या वाक्यांत 'दस' आंकडो भौवचन दाखयता. ह्या वाक्यांत 'बाई'

फाटल्यान येवपी 'लोग'य भौवचनाच्या कुसाचें काम करता. हें 'लोग' कूस नाशिल्लें वाक्यूय बंबड्या हिन्दीक चलता - 'उन लोग का साथ दस बाई था' हें वाक्यूय बंबड्या हिन्दीच्या व्याकरणांत बसता. प्रमाण हिन्दींतलें क्रियापद नामाच्या वचना प्रमाण (लिंगा प्रमाणूय) बदलता. हिन्दीची पिज्जीन व्याकरणाचो होय 'फसफस' जावंक दिना. (देखी म्हूण वयर दिल्यां तींच वाक्यां घेवंचीं.)^{१२}

पिज्जीन भाशेची उतरावळूय जाय तितलीच आसता. देखीक, प्रमाण इंग्लीशींतल्या woman, man, girl, boy, hen, cock ह्या उतरांची टोक पिसीन आनी कामटोक ह्या पिज्जीन भासांतलीं समानार्थी उतरां पळेयात.^{१३}

English	Tok Pisin	Kamtok
woman	meri	wuman
man	man	man
girl	pikinini meri	wuman pikin "ल्हान बायल"
boy	pikinini man	man pikin "ल्हान दादलो"
hen	paul meri	wuman fawn "बायल कुकड"
cock	paul man	man fawn "दादले कुकड"

थोड्या उतरां भितर भास अशी भागोवन व्हरता तेन्ना जायते फावटीं कवितूय अणभवूंक मेळटा. देखीक, 'टोक पिसीन' भाशेंत 'gras' म्हळ्यार 'तणू'च. पूण 'gras bilong het' - 'तकले वयलें (तकलेचें) तणू' म्हळ्यार 'कॅस' आनी 'gras bilong maus' - 'तोंडा वयलें (तोंडाचें) तणू' म्हळ्यार खाड.^{१३} असल्या उतरांनी भाशेची संवसारा कडेन पळोवपाची नदरूय झळकता.

पिज्जीन कोणाचीय आवयभास आसना. ती 'गरजेक वापरपाची' - 'काम चलाऊ' भास आसता. तिचे सामाजीक मुमिकेक मर्यादा आसता. पिज्जीन तिच्या उलोवप्यांची वा भाशीक समाजाची आवयभास जाता तेन्ना तेन्ना तिका 'क्रियोल' म्हणटात. हायशियन क्रियोल, सॅशॅल्स क्रियोल ह्यो फ्रँच भाशेच्यो क्रियोली, टोक पिसीन, जमायकन क्रियोल ह्यो इंग्लीश भाशेच्यो क्रियोली, काब व्हेर्दियन क्रियोल, सांव तॉर्मे क्रियोल, माकाव पुतुगिज क्रियोल ह्यो पुतुगिज भाशेच्यो क्रियोली, आफ्रिकान्स ही डच भाशेची क्रियोल... अश्यो कितल्योश्यो क्रियोल भासो आयज संवसाराचे फाटीर उलयतात. आमच्या देशांतले सदरीचीय हांगा देख दिवं येता.

पिज्जीन क्रियोल जाता तेन्ना तिचे सामाजीक मुमिकेचो विस्तार जाता. ती 'कामचलाऊ भास' उरना. वेगळ्या वेगळ्या मळांनी वेगळ्या वेगळ्या संदर्भांत तिचो वापर जावंक लागता आनी हाचो परिणाम म्हूण मूळ पिज्जीनिच्या व्याकरणाचो, तिचे उतरावळिचोय विस्तार जाता.

१. सदरी विशेचे अदीक म्हायती खातीर पळोवंचें: Sadari of Madhya Pradesh, Bihar and West Bengal - Rekha Sharma & Sam Mohan Lal; Sadari of Orissa - K.S. Rajyashree in Pidgins & Creoles as Languages of Wider Communication ed. K.S. Acharya et al. Mysore: C.I.L.L.: 1987: 99-194.

१०. Todd 1990: 5.

११. Todd 1990: 2.

१२. Bazarī Hīndī as LWC - K.S. Rajyashree in K.P. Acharya et al (ed.) 1987: 218.

१३. माधवी सरदेसाय: भासाभास. जाग प्रकाशन १९९३: १०७.

मुखेलपणान दोन तरांच्या परिस्थितींक लागून क्रियोल घडटा.^{१४}

१) पिज्जीन भाशे वरवीं एकामेकां कडेन संपर्क साधतल्यांक तांगेल्या आवय-भासांचो वापर करपाची संद मेळना आनी हाका लागून पिज्जीनूच तांची 'सगळ्यांत लागिची' भास जाता. कॅरीबियन जुंव्यांचेर आफ्रिकेंतल्यान हाडून वसयल्ल्या गुलामां मजगतीं हें घडलें. गुलामां मदीं एकवट जावचो न्हय, तांचे मजगतीं कारस्थानां शिजवीं न्हय म्हूण एकूच भास उलोवपी, एकेच सुवाते वयल्यान हाडिल्ल्या गुलामांक मालकांनी मुद्दाम एकामेकां पसून पयस दवरले. हाका लागून पिज्जीन भासांचोच तांकां आधार घेवचो पडलो आनी पिज्जीन भासोच तांगेल्या फुडल्या पिळग्यांच्यो आवयभासो जाल्यो. भारतांतली सदरीय अशीच आवयभासो शेणोवन बशिल्ल्या कांय जमातींची आवयभास जाल्या. ह्या जमातींच्या मूळ आवयभासांचो एके शिमे भितरूच, भोव मर्यादीत प्रमाणांत वापर जातालो. हाका लागून त्यो इल्ल्यो इल्ल्यो करून ना जावन गेल्यो आनी तांची सुवात सदरीन घेतली.^{१५}

२) क्रियोलीक पुरक दुसरी परिस्थिती म्हळ्यार वाटाराची भौभाशीकताय. ज्या वाटारांत पिज्जीन जल्मा आयिल्ली आसता तो वाटारूच इतलो भौभाशीक आसता की विकासाचे नदरेन, वेगळ्या वेगळ्या भाशीक समाजां मजगतीची संपर्क भास म्हूण समाजाकूच ती गरजेची दिसूंक लागता. पापुआ न्यू गिनीच्या जुंव्यार 'टोक पिसीन' भाशेन हे तरेन प्रतिश्टा जोडली. भाशीक विविधतायेचे नदरेन हो सुपुल्लो जुंवो संवसारांतलो सगळ्यांत गिरेस्त वाटार अशें मानतात - ह्या जुंव्याचेर सातशां वयर भासो घोळटात! आनी, (१५-२० वर्सा फाटलो आंकडो दिवचो जाल्यार) ताची लोकसंख्या फकत तीस लाख आशिल्ली.^{१६} गुलामांच्या वेपाराचे मुस्तीत तारवार खलाशां मजगतीची संपर्क भास म्हूण जल्मा आयिल्ली ही पिज्जीन उपरान्त कॅरिबियन जुंव्याचेर प्लान्टेशनावयली भास जाली आनी उपरान्त भौभाशीक परिस्थितींत संपर्क भास म्हूण तिका म्हत्व आयलें. हीच पिज्जीन राजभास जाली आनी समाजांत 'वयर सरपाचें' माध्यमूय जाली. हे प्रतिश्टेक लागून जायत्या जाणांनी आवयभास म्हणूय ती आपणायली. कॅमरूनांतूय अशेंच घडलें. येवरोपेव आनी आफ्रिकी लोकां मजगतीची संपर्क भास म्हूण जल्मा आयिल्ली ही पिज्जीन वेगळ्यो वेगळ्यो भासो उलोवपी आफ्रिकी जमातीं मदींय घोळपाक लागली. तांकां ती आपलीय दिसूंक लागली. सदरीकूय अशेंच, वेगळ्या वेगळ्या भौभाशीक जमातीं मदली आनी हेर भासा मदली संपर्क भास म्हूण म्हत्व आयलें. आदीं कितल्याश्या वेगळ्या वेगळ्या आवयभासांनी वांटून गेल्ल्या जमातींची आयज सदरी आवयभास जाल्या - जमातींच्या एकवटाची ती कुरू जाल्या.^{१७}

पिज्जीन भास क्रियोल जाता तेन्ना व्याकरणाचे आनी उतरावळिचे नदरेन तिचो विस्तार जाता. देखून, आवयभास जाले बगर भास 'पूर्ण भास'

जायना अशें ह्या मळार अभ्यास करपी जायते जाणकार मानतात. पूण कांय जाणांचो अभ्यास सांगता, आवयभास जावंक नाशिल्ली, पूण वेगळ्या वेगळ्या मळांचेर घोळपाची संद मेळिल्ली पिज्जीन क्रियोली इतलीच 'पूर्ण भास' आसता - व्याकरणी बांदावळिचे नदरेन क्रियोली इतलीच ती 'कठीण' आसता; क्रियोली इतलीच तिची उतरावळूय भरवीव आसता. पिज्जीन आवय-भास जाता तेन्ना तिका घोळपा खातीर 'व्हडलीं मळां' उक्तीं जातात आनी हाकाच लागून तिचो व्याकरणीक विस्तार घडटा, तिची उतरावळ वाडटा, अशें हे जाणकार दाखोवन दितात. 'टोक पिसीन' फाटल्या फकत वीस-पंचवीस वर्सांच्या काळांत लोकांची आवय-भास जावंक पावल्या. ते आदीं कितलेशीं वर्सां न्यू गिनींत वेगळ्या वेगळ्या मळांचेर ती घोळटाली. ही संद मेळिल्ल्यानूच तिच्या व्याकरणाचो, तिचे उतरावळिचो विस्तारूय जाल्लो. व्हड प्रमाणांत वापरांत आशिल्ली ही पिज्जीन आवयभास जावन क्रियोल जाली तेन्ना तिचे भितर बदल घडले अशें मानपाक आधार ना, अशें हे जाणकार म्हणटात.^{१८}

'नॉर्मल' प्रतिश्टीत भासो उलोवपी समाज पिज्जीन आनी क्रियोल भासां कडेन जायते फावटीं नाक मुड्डून पळेता - पिज्जीन / क्रियोल भासांक ते मूळ भासांची 'अशुद्ध' रुपां लेखतात. खासा पिज्जीन / क्रियोल भाशिकूय केन्ना केन्ना आपल्या भासां कडेन हेच नदरेन पळेतात. हायशियन क्रियोल भाशीक आपणाले भाशेक भासूच लेखिनात, फ्रँचूच तांकां 'खरेली भास' दिसता... भासविज्ञान खंयचेच भाशेक 'अशुद्ध', 'अर्दुकटी' लेखिना. दर एके भाशेक तिचें खाशेलें व्याकरण आसता आनी प्रसंगा प्रमाण बदलुपाची दर एके भाशे भितर तांक आसता. हें भासविज्ञानाचो मूळ विश्वास. संपर्कचे नदरेन कठिणांतले कठीण परिस्थितींतूय भास कशी वाट काडटा ताचो दिश्टावो पिज्जीन आनी क्रियोल भासो घडयतात. समाजभासविज्ञान मळार पिज्जीन आनी क्रियोल भासांच्या अभ्यासान आयज खाशेली सुवात जोडल्या.

१४. Todd 1990: 3.

१५. Sharma & Lal 1987: 103-105.

१६. सरदेसाय १९९३: १०३. पापुआ न्यू गिनीची लोकसंख्या आयज ४० वा ५० लाख जाल्या वा, दोट्टी - ६० लाख जाल्या अशें मानलें जाल्यारूय ६० लाखां भितर ७०० भासो घोळप हो भाशीक विविधतायेचो रिकोर्डूच!

१७. Sharma & Lal 1987: 103-105.

१८. Rickford & McWhorter: 243-245.